

هه فزکرد نهوهی په یوه نډی هاوو یی تی؛ سارتر و سارتر. نووسینی: هاوو خالید

*فلسفې و مرقد

بېرایی فلسفې فاندنی چمکی (هاوو یی تی) (Friend ship) لې فرمې ته قلیدیه که یدا د گډوډتو و بې ئه فلاتن. کاتلک لېسېر بندمای چینګان جری پېو نډیې هاوو یی تیې کانی پېلېن کرد. تیېری ئه فلاتن (تاک له پېاو گشت) جهخت له ناوه نډیه تی سیستم ده کاته وه بې ئامانجی بې دیه نانی چاکه ی گشتی و هارمې نی. بهم پېیه رې و پېگه تاک و سروشتکی ئامرازه کی و شو نکه و ته یی بهر ژه وه نډیه گشتییه کانی هیه. لېم چوارچېو یې دا په یوه نډی (هاوو یی تی) ئه فلاتن بې پېی تیېری ئایدیاکان لېسېر بندمای فریلېتې ئه خلای و مې عریفیې کان بېکخراو. به پېی سیستمی ئه فلاتن په یوه نډیه هاوو یی تییه کان پا بې نډی چوارچېوه و سنوری چینه کان. بې نمونې بیرکرنې و یې کی لې و جری هې یې کې پېو نډی نېوان (زانا و نېزان) ناءې دالې تی لېدک و وېتو و چونکې ئو دووانې خاوان دوو فریلېت و ئاکاری جیاوازن. ئېم فرمه ئایدیالستیې ئه فلاتن نییه؛ وهک نهریتلک له گه فلسفه فدا درژد بېتو و تا سېردمې هاوچرخ و بې تایبېت دېرک و وتنی فلسفې بونخوازی.

له نیوهی دوومی سده ی بیسته مدا، له ئه نجامی هې خلیسکانی پر ژه ی بې شنگه ری بې ناو مه یدانه سهربازییه کان، له لایه ن - مندا ه نا بې سېرکې فلسفه - (سیاسهت)، مرقد که و ته گمې خې ناوی خېیه وه. به مه هه موو سیستمه و اتاییه کان له گې که و تن. هېچ به هایه کی ئاکاری بې مرقد نه مایه وه. شه پېلی ناهزاییه جې ماو رییې کان و و له هې کشان بوو مرقد خه ریک بوو له هاواری خې یدا ده خنکا. لېم بارود خه دا بونخوازی وېک هېزی له رینه وه ی ئو دېنگان دېرک و وت. نو بېرېر کان بې تیک بې کردنی فلسفې و ئېدې، (مرقد) یان تا ئه و پېی بهر زکرده وه. بې مېش مرقد له تهونی ئا بېزی سیستمی پېناسه کان کرایه وه و پاشان کرایه ناوه نډی بوونی خې و خرایه ناوه نډی گهردوون وهک یه که مین و دوا ئامانچ پېناسه کرایه وه. ئېم به فهرمی یه که م کې تاییه نېان بوو به سهرجه م پېناسه و چیر که میتافیزیکییه نهریتییه کان بې مرقد. لېم چوارچېو یې دا بونخوازی بې بېکی گرنګ و کاریگېری گې، یېکک لې دیارترین فریلېسوف کان

سارتر، بې پېژنې بنیاتناو و پېناس-کرنو وې مرځ، مړگی
سرجم سیستم میتافیزیکی و ئایدو لژید کانی راگو یاند.

* ننتل جیای مرځ و سارتر وې فلسفې

دیووی فلهسه فی سارتر بې فزکردنو وې لیکي فلسفې نریتی
(دیکارت - نفلاتن) دستپکرد. پاشان لې لگې پرسپاری: ننگر من
بوونم نې کې بیر دکاتو؟ کجیتې دیکارتي ئیفلیج کرد و بوون
ننتل جیې کې لې کجیتې نو دا پېشخست.. بې هې لگې انو وې
کجیتې، سارتر جخت لې بنمای نپریړی بوونی (بوون پېش جیې تی)
دکاتو وې؛ واتا به دهستکاریکردنی لیکي فلهسه فاندن بنمای (لې
پشینې بی بابې تی بې لې پشینې بی خود) گې. پشېستوو بېم
بنمایه، چوارچو و تیرید کې لې پېژنې بنیاتناو وې (مرځ) بې
جختکردنو وې لې سې نیې تی (خود- ئیگ) بنیاتنا... بې مشو وې دواي
ئوهی سارتر استهخ له ناو سړی دیکارتي و دستپدکات،
نپارتمانی مژووی دا ماند و دووباره کجیتې فرمه له کردو وې.
پېژنې (مرځ) ی سارتر له سهر دوو بنه ما بنیاتنراوه:

1. له کجیتې گوره دا: (من هم، کواتا بیرد کمو و) سارتر
بوونه ننتل جیې کې مرځ (بوون بې خ) پېشده خات. وهك
ناماده کارییه بې بنیاتنای کجیتې بچووک: "مرځ بوونی
پېش جیې تییه کې ده که وېت". بې مشو وې لې هېنگاوی یې کمد
بنمایې کی بابې تی بې (فلسفې وې خود) بنیاتنا.
2. له کجیتې بچووکدا: به (مرځ مه حکومه به نازادی) سارتر
(میتافیزیکی نازادی) داد مزرندت و جخت له سهر حتمی
بوونی "نازادی هها" ده کاته وه. (من- خودیې تی تاک) پېناسه
ده کات به وهی: (نازادی پېشمرجی بوونی منه) به مشو وهیه مرځ
به فرمی بوو به خاوه نی یه که مین میتافیزیکی خې. به
دکترینی نازادی سارتر هه موو تې و ته ونه
میتافیزیکیه کانی له باریهك پچاند... تزی "نازادی هها" له
لگې زنجیره یهك چمک وه شدد بېتو وې بې ناو سرجم کار
ندد بی و فلسفې فید کانی و خې ده خرنده بېشایې نوان
(ئېگ و ئه ویتر) سروشتی بوونی له په یوه ندیه کانه وه
درد ک وېت. وهکو: خه ویستی، و هاو وېه تی و ترس و شېنی
و هتد...

* نه نسر پېل جیای سارتر و په یوه ندی هاو وې تی:

مژوونووسانی فلسفې نامله به وه ده کهن ک هه ندی
نه نسر پېل جیای سارتر لې ژر کاریگرې تزه کانی کارل مارکس

دای. به نام که موکو یی ل م تگه یشتنه دا هه یه، چونکه له باسی په یوه ندیه کان و به دیاریکراوی چه مکی (هاو یه تی)، سارتهر به شوه یه کی جیاواز مامه له لگه و ئو چمکه ده کات. ل و چرکه ساتی (ئیگه) ی مرف ب ر (ئو ویتري) ناو واقع د ک و ت، دیووی ئو نسری ل جای سارتهر د ستپ د کات. له و دا سارتهر به ته و اووی ده ستهرداری ئه نسری ل جای مارکس ده ب ت و ده گه ته و به ماکیا فیلی.

ئو گ ر مرفی با ای نیتچی بریتی ب ت ل ه کشان ب ر و (سو پ ر ئیگه)، ئو و مرفی س نی سارتهری بریتی ل گه یشتن به (خود- ئیگه) ی خ ب ت و اووی. گه یشتن به خود ب واتای خ داما یین له سهرجه م ساکانی ئو ویتري (ئو وانیتر). به م واتایه مرفی ر س نی سارتهر ئه و ه یه له که سایه تی (ئیگه) ب ت و اووی بهر خودی خ د ک و ت و بوونه ه سه نه که ی دهر د خات. ک سارتهر ناوی ناوه (بوون ب خ)..

دوای ئو و ل کتبی * بوون و ن بوون* دا سارتهر، پرسى (ئازادی) مرف ب ت و اووی ی کلا د کات و، له گه ی: (ئازادی پر شمهرجی بوونی منه). مرف ب ت و اووی ل ه موو سیست م کی ئاکاری داد ما و به دامه ز راندنی ئاکاری بوونخوازانه ی ده گه یه ن و ل ل گه ی چمکی (ب ر پر سیاری تی) و به گوزارشتی ((ئازادی تا ئه و په ی)) ده یخا ته و به رده م (ئازادی) یکانی خ. ب مشو و ی تزی "ئازادی ه ها" له گه ی د ست ی ل چمکه وه ش د ب ت و ب ناو س رجه م کار ئو د بی و ف ل س فی یکانی و خ د خ ز ن ته ب شایى ن وان (ئیگه) و ئو ویتري) له گه ی په یوه ندیه کان ه و ه سروشتی خ دهرده خات.

*سارتهر وهك فیهله سوف و ه فزکردنه و ی په یوه ندی هاو یه تی:

بهر له هر شت لک بوونخوازی فلهسه فیه ه و سته، فلهسه فیه بهر زکردنه و ی (نا) یه به ووی جیهانی دهره و ی ئیگه دا. ه فزکردنه و ی په یوه ندی هاو یه تی له لایهن سارتهر وهك فیهله سوف، پشت ئه ستووره به ت ماری سهرنجهکانی تی ری (سروشتی مرفی) ماکیا فیلی. سارتهر به گه ا نه وه ب ماکیا فیلی له گه ی په یوه ندی هاو یه تی هردوو پارادایمی (ئو فلاتون- هیگه) و دیدگای مارکس و مارکسیی کان ب ت و اووی ر تده کاته و ه...

ئو نسری ل جای ماکیا فیلی

سیستمی بیرکردنه و ی ماکیا فیلی و سهرجه م ب چوونه سیاسی و ئه نسری ل جیهکانی له سهر بنه مای ت ماری سهرنجه سایک ل جیهکانی

ئەو بىر مەرقىزىي بىياتىراۋە. بە تەڭەشتىنى ماكىياڧىللى مەرقىزىي: پائىللىكى ناۋىكى شەنڭەز ۋە ھەلپەرىستىيان ھەيى ۋە بىگىشى دوۋىۋو درىزن ۋە چەلەس ۋە تەماھكارىن. بىۋە پەيى خەك مەلەكچى چاكەي گىشى نا بىن ۋە ھەرگىز كەرى باش ناكەن ئەگەر ھەزەك (بەۋاتەي دەسەتات) چاۋدەرىيان نەكەت. ئەم خەسەتەنە تەنە گەرن بە ئەۋەي دەۋەتەت تەۋانەي بەخەنەنەي ۋەستەكەنى كەمەي ھەيى. لەيىرەنەۋە دەۋەتەت ئەزادە ۋە پەيۋەستى بە زەۋەۋەن بەسەر مەيلى خەپەرىستەنەي خەكەدا ھەيى، بە لەيىرەچاۋگەرنە ئەۋەي كە "چاكەي ھەۋەش" پەچەۋەنەي مەيلى سەۋەشتى مەرقىزىي، كە ماكىياڧىللى بە دەسەتەتەي دەۋەتەۋە دەيەستەتەۋە. ئەم ۋەنەكەرنە نەگەتەڧەي ماكىياڧىللى بە مەرقىزىي ۋەنەگەي ئەنەسەپەلەيىيەي سەياسى ئەۋەنەتە ۋە بىرەكەي سەۋەكەي تەزى "مەي" دەكەت، بە ئەزادەكەرنە ۋە دەستەراۋەيى "مەي" فەلەنەسە لە بەكەرەنەنەي (لەيىكەي ھەز) ۋە بەكەرەنەنەي دەسەلەكەنى بە ئەمانەي كەخەستەۋەي سەستەم.

سەرتەن ئەم ۋەنە نەگەتەڧەي سەۋەشتى مەرقىزىي دەگەۋەتەۋە بە ناۋە پەرسەي پەيۋەندەيى كەمەيەتەيى تەيەتەيەكەنى ۋەكە: ھەۋەيەتەي ۋە خەشەۋەستەي. لەسەر بەنەمەي ئەم تەيەنەيەنەي ۋەيەتەيىنەت: كەتەك ئەۋەتەر بە پەكەچەك پەيەتەي بەزەۋەندەۋەزەنەي تەيەتەي دەتە ناۋە بۈۋەنەۋە ۋە كەريگەرى دەخەتە سەر سەۋەي ئەزادەيەكەنى (مەن) ۋە سەۋەشتى پەيۋەندەيەكەن بە سەياسى دەكەت، لە پەيۋەندەيى ھەۋەيەتەيىدە (ئەيگە)ي مەن بەشەك لە ئەزادەيەكەنى بۈۋەي لەبەرامبەر ئەۋەتەر لە دەستەدەتە. ھەۋەكە لە شەنەگەرى دا ھەۋەستەيىكە تەۋەۋە نەگەتەڧەي ۋەردەگەتەتەتە "دەزەخەي مەن ئەۋەتەر". ئەۋەتەر لەلەي سەرتەن بىرەتەيى لە ھەۋەۋەي كە گەۋەزەشتە لە (ئەيد) بە چەمەكە فەيەيەكەي. بەگەۋەن سەرتەن بەۋە پەيەي كە (بۈۋەنەۋە ۋە فەيەمەنەلەيەي) ئەم ھەۋەستەي سەرتەن بەنەمەكەي لە ئەزەۋەنەۋە سەچاۋەي گەتەۋە، ئەمە ۋەكە چەكە گەيى ۋە بەشەۋەيەكەي نەگەتەڧەي دەردەتەتە. تە دۋەجەر، بەتەۋەۋەي قەنەتەي شەخەي خەي دەردەتەتە بە گەۋەزەشتەي: (مەرقىزىي تەنەيەي). ھەشەيىنەي خەي پەشەنەدەتە ۋە لەۋە دەنەيەمەن دەكەتەۋە كە ھەرگىز ئەگەرەكەي ۋە لە ئەزادەيەي كە مەرقىزىي لە پەيۋەندەيى ھەۋەيەتەيىدە بەزەۋەندەيى تەيەتەيەكەنى خەي ھەۋەپەسەرە...

دەكتەرىنى ئەزادەي ۋە پەرسەي ھەۋەۋەۋەنە

سەرتەن لە بۈۋەن ۋە نەۋەندە دەتەتە: "مەرقىزىي بە ھەيى ئەزادە" ۋەتەي تەۋەۋەي ئەم گەۋەزەشتە ئەۋەيەي: مەرقىزىي بە ئەدەيەكە ئەزادە تە ئەۋەي دەتەۋەتەتە تەۋەۋەي ئەزادەي خەي رەفەكەتەۋە. بەلام بە فەزەكەرنەۋەي

ئازادی، دیسان پښوېست به ئازادی ته واو دځکات. به یې له کځه تاپیدا دځځځځ: “مرغه مځکوم به ئازادی” و کځواتا مرغه و ئازادی یځک شتن و “ئازادی جځوهځری مرغهځځ”. به دیووځ ئاکارییځکځیدا، پرځنسیپی ئازادی خود، یارمځتی مرغه دځدات، تاوځکو بوونی ځاستځقینځی ځځی دځریځات و په بځیت له بوونی ځځی و مرغهځکی یځک ځوو و یځک کځسایځتی درووستدځکات.

له ئاستی تیځرییدا سارتهځر هځموو ئایدځلهځریا و سیستځمځکی فیکری ځځتدځکاتځوو کځ فشار دځخاتځسځر سنوورځکانی ئیگځ و مځودا و پانتاییدځکانی ئازادیی تاکځکځسی دځبځزځنځت. له وانځ ئځفلاتځن، مارکس، ته نانځت ماکیاځفیلش و هتدځځ.

▪ ځځفزکردنځوځی ئځفلاتځن و ماکیاځفیلی

سځرجځم بیرځکځکانی ئځفلاتځن و ماکیاځفیلی ځځگرن له بځردځم تاک بوون و دځرکځوتنی (ئیگځ) له بځخودی ځځی. (پرځسځی ځځفزکردنځوځی ئیگځ) له پځناو چاکځی گشتی (سیستځم) چځقی پځځځځی ئځم پارادایمځ فیکرییانځ پځکدځهځنځت. به یې دځزایځتیکردنی ئیگځ به به چځکداهځنانی له بځرامبځر ئځویتردا وځک دوا ئامانچ شکځدارځ. به م واتیځ تهځزی ئځم پارادایمانځ ځځگرن له بځردځم راستځقینځی مرغه و واتاکانی مرغه بوون.

▪ ځځفزکردنځوځی دیدگای مارکس و مارکسییځکان

ئځو دیووځی کځ پځیوځندی به مارکسځوو هځیځ، کځ پځیوځندی هاوځځځیانځی کرځکاران له پځناو ئامانچځکی دیکځدا له پځناو دځرچوون له نامځی بځرامبځر ئځویتر به پځویست دځزانځت. واتا ئامانچځکځ له پځناو ځځیدا نییځ، بځکو له پځناو ئامانچځکیترځ. به مځش خودی پځیوځندی هاوځځځیی تی ئامرازی کځکردنځوځی هځزځکی یځکگرتووځ له پنتځکدا، کځ دواچار ئامانچی ځزگار بوونځ له نامځی گشتی.

ځځخنځی سارتهځر له مارکس و مارکسییځکان ئځوو یې کځ ئځمان تهځها له هځځندی (ئابووری) یځوو مرغه پځناسځ دځکځن. ئځم له کاتځکدا هځځندی سایکځلځجی مرغه فرځ هځځندو قوځ پځویستځ باشر له تهځگځین. له لایځکیتر مادام مرغه پځځځیځکی کځراو یې، کځواتځ له (چوون یان دځرچوون) له هځر پځیوځندیځکدا له هځر چرکځساتځدا به ته واوی - ئازادځځ. زځرجار ئځم له لای چځپځ ادیکاځځکان به تاوان و تهځم تی خیانت له کدځدرځتځوو. سارتهځر هځځوځستی ځځی بځرامبځر ئځو دځځ دځردځبځت پځی وایځ: دځشځت بیرو بځچوون و ئایدیاکانی هاوړځیانی ځځځانی ځځبات کردنمان بگځځین. ئځم به پځیځی کځ

مرځ خاوان شعور و بېرد کا ت و .

سارتر وک هاو و و فزکردن وای سارتر و فیل سوف

لې بېشی یو کما مدا سارتر وک فیل سوف، بې و تکر دن وای سارتر و مادل و پارادیم فیکریی کان داوای نازادی ت و او و تی بې ئیگی تاک کس د کات. بېشی دوو م بې و او و کردنی و اتای است قین و نازادی سارتر بې پر نسیپی ب پر سیاری و تی سارتر و دیسپلین و ه ن م عریفی کان و گشت و ه کاران و ه ژموونی تاک ل ناوچ و (ئ ویترو) دا فراوان د کان، و ت د کا ت و و و و و اتای و ک میشل فک د و ت: (زانین ه ن و) ئ م ه ن و ه ن کانیتیش ز رجار خ یان د خ ز ن ن و و یو ن دی و کانی ئیگی و ئ ویترو و سروشتی ب یو ن دی کان ت ک د د ن و ک ش و گرفت ل ب ر د م نازادی تاک ک سیی کان درووستد کان. ز ر ب و جار ه کاری ناک کی و ململان کان و درووستبوونی س ر د س ت و ژ ر د س ت و ل د ک و و ت و و دوو ئیگی ب رامب ر ی کتر راد گ ر ت. ک ئ م و ه و ه ر ی باس ک ی . ک و ات و سروشتی ب یو ن دی هاو و یی تی بوونخوازان و چ ن ؟

دوای ئ و وای ل کت بی (بوون و ن بوون) دا سارتر ستایشی هاو و یی تی د کات و د و ت: هاو و یی تی شت کی شک دار و ب و ن ، ب م ام ئ و وای ه ن د ک جار ئ م وای تووشی ب باو وای کردو و ئ و ه و و س ت ن ر نیان و ک ل ه ن د ک "هاو و" و س ر چاو د گ ر ت، ب تایب تی کاتی ت نگان و نائارامی کان، ئ م و امان ل د کات ب هاو و یی تی و د ستای تیمان تووشی ه ستیاری بین، ک ئ م ش ج ر ک ل ب دگومانی ل ئ م دا دروستد کات .

ب م و اتای هاو و ئ و ک س ی ک یاو وری بوونمان د کات، ک ت ک ک ئیگی ل ب ر د م ئ ویترو و اتاکانی و س ن بوونی ل د س ت دات. یان کات ک م و داکانی نازادی سنووردار د ک ر ت، هاو و ئ و ک س ی: ل و و گ وای ه س ت و س ز ی د روونی و خ ش و یستی و و، بوونی ه د ک ش ت و د و ژ و ت ناو بوونی ئ م و و، ج خ ت ل بوونی ئ و ک ل ن و ب شایید د کات و و ک و ت ت ناو بوونمان و و، ب م ش ه م بوونی ئ م ت و او د کات و ه م و اتاکانی هاو و یی تی و پر نسیپی ب پر سیاری هاو و یان ب ئاکت د ر د ک و ن. دوای ئ و وای و و یی پر نسیپی ب پر سیاری تی هاو و یی تی مافی ه اتن ناو بوونمان و ر د گ ر ت ب پانان و س ر خ س ت و وای بوونی گیربوومان ب ئامانجی دوو بار ب و اتا کردن و و گ یشتن وای ئیگی ب خودی خ ی . ب مش و و ی هاو و یی تی پر س ی ک و و ن گ و چ ند چرک سات کی کورتی ز ر خ را ب ت زو و ت پ و ت. ه و و س ت و ر گ ر ت ب ش و یی کی کاتی. ب م ش هاو و یی تی

لځېدا سړوشتۍ کي سۍنگيني هۍي و کاتۍ کۍ ئۍوانيتړ ون دۍبن،
 بووني ئۍو لځ تۍک ئۍمدا دۍردۍکۍوۍت،
 هاوۍکانمان ئۍو کۍسانن کۍ بندۍماي سياسي و بۍرژۍوۍندي خودي
 لځبۍرچاو ناگرن بۍ هاتنۍ ناو بوون يان ئازاديۍکاني ئۍم لځ
 پۍيوۍندي هاوۍپۍتييدا. بۍم واتايۍ هاوۍپۍتي لځ ديدۍ سارتۍر
 پۍسۍي پۍسندکردن و هۍبۍژاردنۍ (ئۍگۍ) ي ئۍويتړۍ، وۍک خۍي
 بۍتۍواوي. هاوکات جۍختکردنۍوۍو پۍکردنۍوۍي ئۍو بۍشۍي بووني
 ئۍمۍي لځ کاتي قۍيرانۍکانداۍۍ کۍواتا هاوۍپۍتي لځ ديدۍ
 بوونخوازييدا، پۍنسيپي بۍرپرسياريدۍتي وۍک زۍرورۍرۍکي ئۍخلاقۍ
 بۍ پاراستنۍ بوون و ئازاديۍکاني (ئۍگۍ) ي ئۍويتړ پۍشدۍخات،
 لځ کۍتاييدا -سارتۍر وۍک هاوۍۍۍ- خۍفۍتبارۍ بۍ لځ دۍستداني
 هاوۍپۍيان وۍک دۍۍۍۍ: "ئاي چۍندۍ بۍ ئازارۍ لځدۍستداني هاوۍپۍيان"
 بۍم واتايۍ نکوۍپۍردنۍ سارتۍر لځ هاوۍپۍتي، بۍ هۍيۍ نييۍ،
 ئۍو زۍر هاوۍپۍيانۍ دۍردۍکۍوۍت لځ زۍر کاتدا بۍۍام ئۍو لځسۍر
 بندۍماي ئاراديۍ هاۍ گريمانۍکاني دۍستپۍدۍکات داننان بۍ پۍيوۍندي
 هاوۍپۍتي، بۍ واتاي خستنۍ ژۍر بۍرپرسياريدۍتي دۍت. بۍۍام سارتۍر
 نايۍوۍ بکۍوۍتۍ پارادۍکسۍکي لځو شۍوۍيۍ، بۍيۍ هۍۍوۍسته
 خوديۍکاني خۍي، پۍاورپۍن لځ بۍهۍي بۍرزي ئۍخلاقۍ، لځۍگۍۍ
 ۍۍتکردنۍوۍي نۍبۍي 57 خۍي پۍ دۍکات لځ مرۍفۍ بوون و هاوۍپۍتي و
 ياوۍريکردنۍ مرۍفۍ، دواچار تووندوتۍۍ هاوۍپۍتي بۍ مرۍفۍ بوونۍوۍ
 گرۍدۍدات، دۍۍۍۍۍ: هاوۍپۍتي پۍ بوونۍ ئۍوۍي بووني خۍي پۍراوۍنۍز
 خستوۍ ناتوانۍت بۍ بۍ هاوۍۍۍ.

نووسيني: هاوۍۍ خالد